

Отримано: 02 листопада 2018 р.

Прорецензовано: 14 листопада 2018 р.

Прийнято до друку: 23 листопада 2018 р.

e-mail: andrii.buriachenko@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-11(39)-109-114

Буряченко А. С. Особливості оподаткування банківської діяльності в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, грудень 2018. № 11(39). С. 109–114.

УДК: 336.71

JEL-класифікація: H20

Буряченко Андрій Євгенович,

доктор економічних наук, професор кафедри фінансів,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються питання оподаткування банківських установ в Україні. Проаналізовано європейський та український досвід оподаткування банківського сектору. Запропоновано шляхи оптимізації оподаткування банківських установ в Україні. Зроблено наголос щодо необхідності активізації державного регулювання в цілях забезпечення стабільності банківської системи, що, своєю чергою, дозволить зменшити фінансові дисбаланси та стабілізувати економіку в цілому.

Ключові слова: оподаткування, банківська діяльність, банківські податки, фінансова система.

Буряченко Андрей Евгеньевич,

доктор экономических наук, профессор кафедры финансов,

ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

ОСОБЕННОСТИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются вопросы налогообложения банковских учреждений в Украине. Проанализированы европейский и украинский опыт налогообложения банковского сектора. Предложены пути оптимизации налогообложения банковских учреждений в Украине. Указано о необходимости активизации государственного регулирования в целях обеспечения стабильности банковской системы, что, в свою очередь, позволит уменьшить финансовые дисбалансы и стабилизировать экономику в целом.

Ключевые слова: налогообложение, банковская деятельность, банковские налоги, финансовая система.

Andrii Buriachenko,

Doctor of Sciences in Economics, professor at the department of finance,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

PECULIARITIES OF THE BANKING ACTIVITIES TAXATION OF IN UKRAINE

Taxation of banks is of considerable scientific interest. There are a number of reasons for this: banks play a critical role in allocating resources and capital turnover; many banks have a monopoly to provide certain services thus the taxation of the banking system can play a significant role in replenishing the state budget of the country. Taxation of banking institutions in Ukraine is not an additional tool for regulating banking activities and, accordingly, in its present form is not capable of performing risk-restraining or other regulatory functions. At the same time, in many countries of Europe and world in recent years, the possibility of optimizing the taxation of the banking sector in the context of providing these functions is actively discussed, especially in the developed countries that have suffered the most from the financial crisis of 2008-2009, and hence its differentiation compared to general corporate taxation. The research reveals three directions for the establishment of differentiated taxation: risk, transactional, margin-oriented schemes. As a conclusion the author has developed list of recommendations: to differentiate the rates of income tax (to increase the rate of tax on profits from high-margin operations in the stock and currency markets, and at the same time to reduce it on the profit received by banks from lending to the real sector of the economy); it is worth considering the foreign experience of taxation of net and gross assets of the bank, expenses, liabilities, also it is necessary to expand the tax base of the income tax. Implementation of the aforementioned changes to the current legislation optimizes the system of measures related to the taxation of banks activities, improvement of their financial stability, equalization of taxation conditions of banks and other economic entities, increase of tax revenues to the budget, and will eliminate the non-compliance of the norms of various legal acts.

Key words: taxation, banking, bank taxes, financial system.

Постановка проблеми. Оподаткування банків викликає значний науковий інтерес у зв'язку з кількома факторами. По-перше, банки є фінансовими посередниками, які виконують почасти дуже важливі, інколи унікальні функції та відіграють критичну роль у розміщенні ресурсів та обігу капіталу. А відтак, будь які зміни в їхній діяльності з великою ймовірністю мають вплив на всю економіку [1]. По-друге, банки в усьому світі жорстко контролюються та регулюються, що знижує адміністративні витрати на

здійснення певних видів оподаткування. Водночас банки субсидуються за рахунок дешевих фондів страхування депозитів та пакетів фінансової допомоги у випадках настання їхньої неплатоспроможності та санації. І по-третє, у багатьох країнах банки почасти мають монополісну владу на надання певних послуг, особливо у секторі домашніх господарств та малого бізнесу.

Водночас оподаткування банківської системи може відігравати значущу роль у поповненні державного бюджету країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на це, питання оподаткування фінансового сектору тривалий час залишалося поза увагою науковців та дослідників практично у всіх країнах [2]. Традиційно основна їх увага приділялася таким аспектам банківської діяльності, як платоспроможність, ліквідність, вимоги до капіталу, платіжні та транзакційні системи, регулювання валютообмінних операцій, роль банків у формуванні та функціонуванні ринків капіталів та економіки в цілому. При цьому найбільша увага економічних досліджень приділялася наслідкам лібералізації фінансового сектору, приватизації банківських установ, оптимальній структурі регулятивного середовища тощо [3]. Навпаки, оподаткування банків отримувало відносно мало уваги, незважаючи на той факт, що воно часто виступає суттєвим джерелом податкових надходжень у багатьох країнах. Відтак, оподаткування та його зв'язок із регулюванням банківської системи в цілому є порівняно новим питанням [4].

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в визначенні особливостей оподаткування банківської діяльності в Україні. Для досягнення мети були визначені такі завдання: розглянути європейський досвід оподаткування банківської діяльності, охарактеризувати основні показники оподаткування банків на території України та запропонувати заходи для оптимізації оподаткування банківських установ в Україні.

Виклад основного матеріалу. Питання оптимізації оподаткування фінансового сектору набуло дійсної актуальності фактично після світової фінансової кризи 2008 року, наслідки якої примусили розвинуті країни розпочати процес перегляду та переоцінки відповідності режимів податкового й банківського регулювання. Це можна пояснити двома основними факторами. По-перше, державний борг у країнах, що найбільше постраждали від фінансової кризи, зріс до 24% ВВП [5]. По-друге, визнання багатьох банківських установ неплатоспроможними та необхідність їхньої санації або повернення коштів їхнім клієнтам призвели до необхідності значного зростання державних видатків, що, зрозуміло, не було передбачено у процесі бюджетного планування. Тож оподаткування банківських установ почало розглядатися та оцінюватися науковцями, дослідниками, практиками та політиками як інструмент, спрямований на зменшення таких витрат на рівні державного бюджету в майбутньому, підвищення ролі та збільшення внеску самих банків у формування відповідних резервів та наповненні бюджетів різних рівнів, а також обмеження ризику неплатоспроможності фінансових інституцій. Так, кращим підходом до оподаткування установ фінансового сектору багато науковців, дослідників, регуляторів вважають такий, що, з одного боку, забезпечив би підвищення фінансової стабільності банків через обмеження їхніх надто ризикованих операцій, а з іншого – посилив би регулювання банківського капіталу [6].

На сьогодні існують два загальних підходи до оподаткування банківського сектору. Перший, який до останнього часу застосовувався в більшості країн, полягає у скасуванні пільг, якими користуються банки порівняно з іншими корпораціями, та встановленні рівного оподаткування для фінансових установ та підприємств інших секторів економіки [7]. Другий, до недавнього часу, менш розповсюджений, підхід передбачає диференційоване оподаткування фінансування банківського сектору з урахуванням специфіки діяльності банків як фінансових посередників та їхньої ролі в розвитку економіки [8].

Україна, як і багато інших країн, фактично використовує перший підхід, згідно з яким оподаткування банківського сектору відбувається на загальних засадах корпоративного оподаткування. При цьому в Україні оподаткування банківських установ регламентується загальними законодавчими актами, хоча банківське право у правовій системі України й виділяється в окрему ланку, на відміну від багатьох країн Європи, які використовують окремі банківські кодекси, що, зокрема, містять податкові норми для фінансового сектору.

Відповідно, оподаткування банківських установ в Україні не є додатковим інструментом регулювання банківської діяльності й у його теперішньому вигляді не здатне виконувати ризик-стримувальних або інших регульовальних функцій. Разом із тим, у багатьох країнах Європи та світу в останні роки активно обговорюється можливість оптимізації оподаткування банківського сектору саме в контексті забезпечення цих функцій, особливо в розвинутих країнах, які найбільше зазнали втрат від фінансової кризи 2008–2009 рр., а отже, і його диференціації порівняно з загальним корпоративним оподаткуванням.

На сьогодні вирізняють три напрями встановлення диференційованого оподаткування: ризик-, транзакційно-, маржинально-орієнтовані схеми. Перші спрямовані на зниження надлишкових ризиків у фі-

нансовому секторі та можуть розглядатися як додатковий підхід до банківського регулювання та нагляду. Податковою базою у ризик-орієнтованих податкових схемах виступають банківські зобов'язання, що вважаються такими, що сприяють систематичному ризику та потенційній нестабільності в банківському секторі (Латвія, Румунія, Словаччина, Португалія, Бельгія, Німеччина), інколи – зобов'язання збільшені на суму сформованих резервів (Швеція), загальний обсяг депозитів (Кіпр), активів (Словенія) або суми балансу в цілому (Австрія, Нідерланди, Угорщина). Дуже цікавим є також підхід Великобританії, податковою базою в якій виступає сума сукупного капіталу банку та зобов'язань, та Франції, де оподатковується лише мінімально дозволений вимогами регулятора розмір капіталу банківських установ. Впровадження цієї форми оподаткування покликане виправляти диспропорції, створені існуючим корпоративним оподаткуванням, що асиметрично має справу із прибутками та збитками.

В основі транзакційно-орієнтованих податкових схем, як і ризик-орієнтованих, лежить мета зниження високоризикових, спекулятивних операцій. Податковою базою в цих схемах є обсяги торгівлі цінними паперами, транзакцій із деривативами, ринкова ліквідність. Традиційно, ще до кризи 2008 року, такі податки застосовувалися у Великобританії, Фінляндії, Греції, Бразилії, Польщі, Бельгії [9].

Маржинально орієнтовані податкові схеми належать до більш великої родини податків, відомої як податки на фінансову активність, що мають на меті полегшити довгострокові недоліки в банківському оподаткуванні, обмежити отримання банками надлишкової ренти та фактично зменшити податкові пільги банків та збільшити податкове навантаження. Базою цих податків є безпосередньо вартість, що додається посередницькими послугами банків. В одних країнах це обсяги продажу певних послуг (кредитів, депозитів), в інших – доходи від їх надання (наприклад, процентні доходи за видами кредитів) або повний прибуток плюс виплачена заробітна плата персоналу. Такий вид податків, у тому чи тому вигляді, ще до кризи 2008 року було впроваджено в Австралії, Новій Зеландії, Аргентині, Ізраїлі, Канаді та Італії [10]. Податкова ставка за цим видом оподаткування варіює (в залежності від країни) від 3,9% в Італії (від суми бухгалтерського прибутку, збільшеного на суму заробітної плати) до 21% в Аргентині (від суми нарахованих процентів за кредитами).

У 2010 році на вимогу країн великої 20-ки Міжнародний валютний фонд представив концепцію спеціального податкового режиму для установ фінансового сектору, що, з одного боку, покликаний посилити податкові зобов'язання фінансового сектору та їхній внесок до державних бюджетів, а з іншого – стимулювати підвищення фінансової стійкості та стабільності банківського сектору [10]. Цей спеціальний режим передбачав опціональне втілення трьох груп спеціальних податків. Перший – податок на фінансову діяльність (FAT), що складається з податку на прибуток та податку на фонд оплати праці та спрямовується до загальних доходів держбюджету. Друга група податків, запропонована МВФ, являла собою фінансові транзакційні податки (FTT) та оподатковує широкий перелік торгівлі фінансовими інструментами, такими як цінні папери та деривативи. І третю групу було представлено як «банківський податок» або внески у фінансову стабільність (FSC). FSC було розроблено як податок для покриття фіскальних витрат будь-якої потенційної державної допомоги фінансовому сектору в разі фінансової кризи. Тож його первісною метою було забезпечення фінансової стабільності та зниження ризиків майбутніх криз.

На сьогодні низка європейських країн запровадили деякі з вказаних податків, хоча на рівні Європейського Союзу проект було відкладено. Так, Франція, Італія та Австрія запровадили у 2011–2013 рр. транзакційні податки на цінні папери, що дозволило покращити баланс портфелів банків, знизити обіг торгівлі ризикованими цінними паперами та відчути певний ефект на рівень ліквідності [11].

Кілька країн після 2008 року впровадили «банківські податки», що фактично є внесками банків на фінансову стабільність, зокрема Латвія (2011), Румунія (2011), Словаччина (2012), Португалія (2011), Бельгія (2012), Німеччина (2011), Швеція (2009), Кіпр (2011), Словенія (2011), Австрія (2011), Нідерланди (2012), Угорщина (2010), Великобританія (2011). Ставка за цим податком варіює від 0,018% до 0,5% податкової бази. Податок на фінансову діяльність було впроваджено, зокрема, в Ісландії за ставкою 6% на прибуток банківських установ та 5,5% на фонд оплати праці співпрацівників (з 2012 року) та Норвегії за ставкою 1% на прибуток та 5% на фонд оплати праці (з 2017 р.). У Данії цей податок застосовується лише до фонду заробітної плати за ставкою 5,5% [10]. Решта європейських країн доки утримуються від впровадження цих податків, очікуючи рішення Європейського парламенту стосовно цього питання, що є доволі дискусійним і має багато супротивників, здебільшого серед фінансових інституцій.

Незважаючи на усі аргументи проти введення спеціального режиму оподаткування, спрямованого на посилення фінансової стабільності, для України оптимізація банківського оподаткування в цьому аспекті має велику актуальність, особливо вважаючи на наслідки кризи 2013–2015 рр., почасти безпрецедентні для інших країн. Так, під час кризи Національним банком було визнано неплатоспромож-

ність та прийнято рішення про ліквідацію більше половини банківських установ: станом на 5 жовтня 2018 р. у стані ліквідації знаходилися 94 установи зі 188 зареєстрованих на початку 2013 р., ще 4 вже було ліквідовано [12]. Унаслідок цього виплати Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України з 1.01.2016 р. по 1.08.2018 р. перевищили 88 млрд. грн., що в кілька разів перевищило власні ресурси фонду, акумульовані за попередні роки за рахунок внесків самих банків. При цьому питома вага податку на прибуток банків не перевищує 1% від усіх податкових надходжень та 10% усіх надходжень від податку на прибуток навіть у найкращі для банківського сектору України роки (табл. 1).

Таблиця 1

Податок на прибуток банків України у структурі доходів України, 2009–2017 рр.**

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
Податок на прибуток банків України, млн. грн.	-675	-129	1 212	379	1 630	-2 383	-406	-418	3 679	2 441
Чистий прибуток / (Збиток), млн. грн.	-38 450	-13 027	-7 708	4 899	1 436	-52 966	-66 600	-159 388	-26 472	8 268
Податок на прибуток у структурі витрат банків України, %	-0,372	-0,09	0,800	0,300	1,000	-1,000	-0,100	-0,100	1,8	2,7
Податкові надходження України, млн. грн.	209 789	236 901	323 991	347 986	341 165	355 428	507 636	650 782	828 159	457 113
Питома вага податку на прибуток банків України у податкових надходженнях, %	-0,322	-0,055	0,374	0,109	0,478	-0,670	-0,080	-0,064	0,444	0,534
Податок на прибуток підприємств, млн. грн.	33 048	40 359	55 097	55 793	54 994	40 201	39 053	60 223	73 397	57 107
Питома вага податку на прибуток банків України у структурі податку прибуток підприємств, %	-2,042	-0,321	2,200	0,679	2,964	-5,928	-1,040	-0,694	5,012	4,274

*на 1.07.2018

**Складено автором за даними [12; 13].

Аналізуючи складену таблицю, можемо констатувати, що доля податку на прибуток банків України у структурі доходів України за період, що досліджується (2009–2017 роки), завжди не перевищував 1% загальних податкових надходжень, що свідчить про вкрай низький податковий тягар для вказаних фінансових установ.

Безумовно, можна зазначити, що майже всі останні десять років банківська система знаходилась у стані перманентної кризи. Але цифри вказують на те, що за цей час держава значно більше вклала в банківський сектор, ніж отримала від нього податкових платежів. Зрозуміло, що так продовжуватись не можливе, і це, відповідно, вимагає від наглядових органів здійснення відповідних кроків щодо оздоровлення всієї банківської системи.

Ще наглядніша ситуація спостерігається у співвідношенні податку на прибуток банків до валового внутрішнього продукту України (табл. 2), а саме – за десять років частка в середньому коливалась у районі 0,1% ВВП. Тобто роль так званого «локомотива фінансової системи», яку на себе перебрали банківські установи в засобах масової інформації, виявляється дещо перебільшеною.

Таблиця 2

Податок на прибуток банків у ВВП України, 2009–2017 рр.**

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
Податок на прибуток банків України, млн. грн.	-675	-129	1 212	379	1 630	-2 383	-406	-418	3 679	2 441
Чистий прибуток / (Збиток), млн. грн.	-38 450	-13 027	-7 708	4 899	1 436	-52 966	-66 600	-159 388	-26 472	8 268
ВВП (номінальний), млн. грн.	913345	1082569	1316600	1408889	1454931	1566728	1979458	2383182	2982920	1507753
Питома вага податку на прибуток банків України у ВВП, %	-0,074	-0,012	0,092	0,027	0,112	-0,152	-0,021	-0,018	0,123	0,162

*на 1.07.2018

**Складено автором за даними [12; 14].

Якщо ж методом тренду спрогнозувати податкові надходження за податком на прибуток від українських банків на наступні 5 років, можемо зазначити, що їхній рівень та питома вага у податкових надходженнях порівняно з іншими підприємствами і подальші залишатиметься незначними, а отже, й участь та внесок банківського сектору до розвитку економіки та забезпеченні майбутньої стабільності також будуть не суттєвими.

Із цієї точки зору, а також враховуючи специфіку діяльності банків порівняно з нефінансовими корпораціями, доцільно розглядати застосування до них специфічного оподаткування, яке було б пов'язане з регулюванням банківської діяльності та виконувало б ризикообмежувальні функції, тобто разом із податком на прибуток та іншими загальнокорпоративними податками та зборами, передбачало б застосування специфічних транзакцій або інших банківських податків. При цьому, враховуючи роль банків для економіки країни в межах специфічного режиму, окремої уваги заслуговує оцінка перспективи впровадження та впливу на діяльність банків диференційованого оподаткування на різні типи операцій.

Відповідно, усі особливості оподаткування банків цілком логічно визначити в єдиній статті Податкового кодексу України «Особливості оподаткування банків» або навіть в окремому Банківському кодексі, що чітко й повно регламентував би всі аспекти оподаткування банківської діяльності.

Також необхідно активізувати стимулювальну функцію державного регулювання оподаткування банків, що дозволить забезпечити сприятливий макроекономічний клімат для формування стабільної банківської системи, перетворити її на ефективний інструмент інвестиційного процесу, покращення стану економіки держави тощо. При цьому податкове втручання з боку держави в діяльність банківських установ не повинно впливати на фінансову стабільність банків і має забезпечити заходи щодо протидії монополізації банківського сектору.

Ще одним напрямом оптимізації оподаткування банківської системи є визначення оптимальності рівня податкового навантаження. Це дозволить банкам оцінити ефективність податкового управління, а державі – знайти банки, які потребують додаткового податкового регулювання та контролю, а також підтримувати оптимальний баланс між державними потребами та потребами банків-платників податків.

Висновки. Якщо підсумувати вищевикладене, для оптимізації оподаткування банківських установ в Україні можемо запропонувати таке.

По-перше, диференціювати ставки податку на прибуток: збільшити ставку податку на прибуток від високомаржинальних операцій на фондових та валютних ринках та одночасно зменшити її на прибуток, отриманий банками від кредитування реального сектору економіки. Альтернативою може стати транзакційний податок на операції з цінними паперами та деривативами.

По-друге, варто розглянути зарубіжний досвід оподаткування чистих або валових активів банку, витрат, зобов'язань. Це, з одного боку, унеможливило б навмисне зниження податкової бази з метою зниження податкового тягаря, а з іншого – забезпечило б обмеження ризик апетиту та підвищення ризикованості їхньої діяльності,

По-третє, з метою зростання капіталізації банку як основної умови їх фінансової стабільності та для збільшення податкових надходжень до бюджету необхідно розширити податкову базу прибуткового податку за рахунок поновлення оподаткування суми дооцінки іноземної валюти (курсівих різниць), придбаної банком для цілей купівлі та продажу; організації створення страхових резервів для активних операцій, але тільки під ризики за «якісними» боргами, а не за операціями, що можуть мати спекулятивний характер або ознаки шахрайства; кореляції процентних ставок як за активними, так і за пасивними процентними ставками з чинним законодавством, що є дуже актуальною проблемою, яка стосується банківських операцій, пов'язаних із кредитуванням.

Також на розгляд заслуговують додаткові види оподаткування, що було запропоновано МВФ із метою посилення фінансової стабільності та запобігання системним кризам.

Вважаємо, що імплементація вищезазначених змін до чинного законодавства оптимізує систему заходів, пов'язаних з оподаткуванням діяльності банків, сприятиме покращенню їх фінансової стабільності, зрівнянню умов оподаткування банків й інших суб'єктів господарювання, зростанню розміру податкових доходів до бюджету, а також дозволить усунути незбігання норм різних нормативно-правових актів.

Література:

1. Albertazzi Ugo, Gambacorta Leonardo. «Bank profitability and taxation». *Temі di discussione (Economic working papers)*. 649. Bank of Italy, Economic Research and International Relations Area. 2007.
2. Caminal R. Taxation of Banks; Modeling the Impact. *Taxation of Financial Intermediation: Theory and Practice for Emerging Economies* / ed. P. Phonohan. The World Bank and Oxford University Press. 2003. PP. 31–80.
3. Caminal R. Taxation of Financial Intermediaries. *ELS Opuscles del Crei*. 2004. № 15.

4. Odilljon Komolov, Optimal Taxation of Banks in Financial Sector Regulation in Uzbekistan: Practical Approach. *Research Journal of Finance and Accounting*. 2015. Vol. 6, #20.
5. Leaven L., Valencia F. Resolution of Banking Crises. *The Good, the Bad and Ugly, IMF Working Paper*. 2010. Number 10/146.
6. Chaudhry S., Mullineux A. and Agarwal N. Balancing the Regulation and Taxation of Banking. *International Review of Financial Analysis*. 2015.
7. Gottlieb, G. Impravido, G. Ivanova A. Taxing Finance. *IMF Finance and Development*. 2012. № 49. S. 44–47.
8. Claessens S., Keen M., Pazarbasioglu C. Financial Sector Taxation. IMF's Report to G-20 and Background Material. *IMF Staff Papers*. 2010.
9. Chaundry S. M., Mullineux A.W. Taxing Banks Fairly / eds. S. M. Chaundry, A. W. Mullineux. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2014.
10. KMPG. *Special taxes in the financial sector*. November, 2017.
11. I. D. Chronopoulos, A. L. Sobiech, J. O. S. Wilson – Future Issues in Bank Taxation.
12. Показники банківської системи. Офіційний веб-портал НБУ. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442 (Дата звернення: 09.11.2018).
13. Аналітичний інструмент Ціна держави. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/> (Дата звернення: 11.11.2018).
14. Валовий внутрішній продукт. Офіційний веб-портал Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2018> (Дата звернення: 07.11.2018).